

Szigethyné Papp Ágnes:

"Érettség és/vagy kifulladás"

/Az individuum választási lehetősége Csehov: "A honi fészekben"
és "A menyasszony" c. művei alapján/

"A minőség az, aminek nincs ideje. A drámaírók közül Csehovra gondolok. Séta és ácsorgás minden darabja. Ami jövőmenés van benne, az is látezat. Az unalmon túlit ő a rivalda elé hozta. Ott kezdte el, ahol életeni kell. Egyetlen tempója, időmértéke a minőség volt. Persze lehet, hogy ez gyöngéje is. Nem merete kívárni, míg az állóvíz, az életünket felőrlő fogaskerék és kapkodó üresség átlép az öngyilkosságba, vagy az érettségbe; vagy egyszerűen a kifulladásba."

Pilinezky János

A személyiség problematikája Csehov érett alkotásainak központi kérdése. A kilencvenes években íródott elbeszélései közül jónéhányat szentel az író ennek a témakörnek. Pl. "A mezzaninos ház", "Ariadna", "A kutyás hölgy", "A szekéren", "A menyasszony". Ezeknek a műveknek az a felismerése adja az alapját, hogy az ember által tapasztalt ellentmondásokból nem vezethetők le az ember életében elengedhetetlen változások. Ennek felismerése a csehovi világban sajátos kettősséget ered-

ményez. Egyfelől a hős felismeri az előtte álló ellentmondásokat, a felismerésben megtalálja egyéniségét, vállalja önmagát; másfelől az önmagára találó hős nem tudja leküzdeni a környezet személytelen hatalmát.

"A honi fészekben" 1897-ben íródott. Az elbeszélés főhőse Vera Ivanovna Kargyina, huszonhárom éves, egyetemet végzett, édesapjával sokat utazott, majd az apa hirtelen halála után visszatur a végtelennek tűnő doni sztyeppén elterülő, örökölt birtokrészre. A birtokon ezidőtájt a nagyapa és a nagynéni él és gazdálkodik. A nagynéni már régóta az anya szerepét tölti be Vera életében. Megismerteti Verát Nyecsceapov doktorral, akit vőlegényének szemel ki. Nyecsceapov doktor, aki három évvel ezelőtt az üzem részvényese lett, és a betegeket ceapán kedvtelésből gyógyítja, annak a kialakulóban lévő rétegnek egyik tagja, akik foglalkozásukban nem találják meg önmagukat, mert tehetségtelenségüket maguknak sem vallják be, önmagukkal történt meghasonlottságukat fel sem ismerik, de valamiképpen egzisztenciát igyekeznek teremteni maguknak. Vera végül a doktor felesége lesz, hagyva ezáltal, hogy ez a történelem alatti környezet lehúzza, megfojtja, magába olvasztja. Röviden ez a történet az elbeszélés váza.

Vera gyermekkorában látta utoljára a sztyeppet, a család fészket, és a gyermekben megmaradt, a felnőtté válás éve alatt széppé, kellemessé ezidőült emlékképet szerető fel-

fedezni hazatértekor. A gondtalan gyermekkor csalóka emlékében próbál fogódzót, biztosítékot találni, a sztyeppet gazdagabbnak, vonzóbbnak szeretné látni, mint ahogy emlékképei láttatják vele. Azonban már megérkezésekor tudomására hozzák idegenségét ebben a környezetben. A kocsa, akivel beszédbe próbál elegyedni, az ittlakók természetes ősi taszításával vi-seltetik iránta, mint az idegenekkel, vagy az idegenbe szakadt és ezáltal idegenné vált emberekkel szokás. Bizalmatlansága Verában kételyt ébreszt választása helyességét illetően, amit egyelőre próbál elaltatni: "- Édes Istenem, add, hogy boldog legyek itt."

Kedvesen fogadták, hiszen jövedele valami változatosságot hozott az ittlakók hétköznapijaiba. Vera a hazatért ember jó-las, nyugodt megelégedettségével és fáradtságával tért aludni, hogy másnap megkezdje új életét.

A birtok csalóka arculata másnapra eltűnt, az ember pedig egyébként is hajlamos arra, hogy kevésbé megfontoltan gondol-kodjék este, mint nappal. A nem várt valóságban Vera kezdte kényelmetlenül érezni magát. Minél jobban szemügyre vette le-endő otthonát, annál ellenzenvesebbnek, annál viészataeszítőbb-nak érezte. Elhagyottnak érezte magát ebben a mozdulatlan, talán évezésadók óta változatlan környezetben egy olyan fia-tal lány, aki sokat utazott, rendelkezett már kialakult el-képzelésekkel, megszürt tapasztalatokkal az életről, művészet-

ről. A környéken épülő üzemek helyett, hogy az újat, a megváltozottat képviselnék, az újonnan érkezett orvosok, mérnökök jelenlétükkel megváltoztatnák a szemléletet, őket is elnyeli a provinciális élet posványja, amit az itteniek életnek vélnek.

Vera sejtelte beigazolódott: ha itt marad, olyan élet vár rá, amelytől mindig is félt, amelyben még a lehetséges haladás is a ezürke provincializmusba fullad. Nem volt nehéz meggyőződnie arról, hogy az itt lakó és a számára társaságként számbejőhető emberek ezinte semmit sem olvasnak, az estélyeknek ezámító összejövetelek zenei igényezintjét az indulók és polkák jelentik, durva viták hangzanak el dolgokról, melyekkel kapcsolatban egyik fél sem rendelkezik a kulturált vitatkozás-hoz elégséges feltételekkel. Nyeseapov doktor volt e társaság legérdekesebbnek tartott embere, pedig már régóta nem olvas, semmi sem érdekli, minden iránt közömbös. Kifejezéstelen arcú, sápadt, barna fiatalember, állandóan fehér mellényt viselt, "... a fehér mellényt falun izléstelennek találta Vera, választékos udvariaságát, modorát, sápadt, komoly arcát, fekete szemöldökét pedig émelgyősenek, állandó hallgatását a korlátoztság jelének vette." S hogy a fejében mi volt, azt nehéz lett volna megmondani. Déltől éjjel egyig is elüldögélt ezótlanul, ha mégis megszólalt, az első mondatát essem lehetett érteni, bár tagolten és kellő hangerővel beszélt. Minduntalan

felugrált, hogy a protokoll adandó szabályainak eleget tudjon tenni.

A Verára eztán váró életet az állandó vendégeskedések, a tétlenség, a butaságot, posványt, érdektelenséget eltűrni tudás kényezere jelentette. Hamarosan felismeri az életét szabályozó ellentmondásokat, rádöbben, hogy ez az életforma mozdulatlan, bűnös, káros. Még gyötrődik, mert él benne a más, a korábban megismert életforma iránti igény, de a valóságban nem áll választási lehetőség előtt. Gyötrődve gondolkodik el azon, mi jelentené számára az egyedül elfogadható, mégis nagy mértékben kompromisszumos megoldást. Szolgálni, felvilágosítani a népet tanítóként, amikor Dáa néni adót szed a parasztoktól, a családok pedig emberhez nem méltó körülmények között élnek. Pontosan érzi, hogy az a jótékonykodás, amivel környezete - közöttük Nyeseapov doktor is - foglalkozik, hamis; a népre nem komolyan gondolnak, csupán a lelkiismeret megmentésére szolgál az egész. Gyűlöli ezeket a primitív, ön-elégült embereket, gyűlöli a sznob és álszent nagynénjét, a családon parazitaként élősködő nagyapját, közben viszont ez az immár gyűlöletessé vált élet megmérgezte őt is gennyes levegőjével. Az állandó idegfeszültség, melyet egyre fokozottabban váltott ki belőle Dáa néni kapzsisága és despotizmusa, kételkedéséhez vezetett, idegei felőrlődtek az ellentmondások láttán a rákényszerített életformában.

A nagynéni erkölcsileg nem áll a cselédek fölött. Kicsinyes, kegyetlen, tele előítéletekkel. A papírdarabkába csavart haj, a gazdaszezony lekvárfőzése, a hozzá nem értő gazdálkodás, ezekben az "estélyeiken" tanúsított magatartásával, Verából undort vált ki. A választás tulajdonképpen azért nehéz, mert nincs választási lehetőség. Választása csak egyféleképpen lehet: a nem-választás. Ez már látható volt számára is a történet kezdetén, a sztyeppre érkezésekor; az önmagának szóló beismerés kélekedett csupán, mert Vera nem tudott azonosulni a rá váró, és számára immár egyetlen lehetséges életformával. Anélkül, hogy érezte volna, lehúzta magához ez a molesztár, minden belső taszítása ellenére olyanná vált, amilyen a környezete: a szerencsétlen és kiszolgáltatott cselédlányra úgy főrmed rá, hogy maga is megretten szavaitól. Mintha nagypja és a nagynénje szóltak volna belőle. Belátja, hogy ha ily láthatatlanul és alattomosan beszótte ez a környezet, benne már a lelkébe magát ez a provinciális életforma, akkor az egyetlen helyes magatartás, ha önmaga elöl is eltitkolja gyengeségét, megpróbál erényt kovácsolni abból, amiből még lehet. Férjhez megy Nyescsapov doktorhoz, és az életbenmaradásához szűkséges elvvel csolja meg önmagát: találjunk ki dolgokat, és tartsuk őket fontosaknak! Szánalomra méltó módon indokolja választása helyességét: "Nagyszerű ember ... Majd csak megleszünk valahogy." Vera nem tudja vállalni az individualitása kinyilvánításából adódó konfliktusokat, felismeri ellentmondásait, de nem elég erős ahhoz, hogy a másikat, a kívánt élet-

forma eléréséhez eszűkséges gyökerees változtatásokat véghez vigye, leküzdve ezáltal a környezet személytelen hatalmát.

"A menyasszony" c. elbeszélésnek a hősnője egy Veráéhoz hasonló helyzetből talál más kivezető utat. Nagya Sumina elszakadt a gyermekkor megszokott környezetéből, és a bűnösen tétlen életforma helyett az értékes, jövőbe mutató életformát választotta.

"A menyasszony" Csehov utolsó prózai alkotása. A szerző ezen elbeszélése után a "Csereasznyéskert" c. drámáját tudta csak befejezni, 1902 októberétől 1903 februárjáig dolgozott rajta. Az első változat 1903 decemberében jelent meg a "Zsurnál dlja vezeh" 12. számában. A kritikusok igen eltérő véleményel fogadták a művet. Voltek, akik nem találták helyét a csehoví életműben, hiszen Csehovot a kisemberek és a banális élethelyzetek írójának tartották, mások az író életrajzi témáinak a forradalom igénylése irányába történő megváltozását látták a történet végkicsengésében.

A.I. Bogdanovics így írt a "Kritikai Jegyzetek" 1. számában: "A menyasszony elbűvölően megformált alakjával mélyértelmű ezimbólumként áll előttünk. Friss, erős záróakkordja ennek az elbűvölő műnek győzelmi kiáltásként hat az olvasó lelkében. Mint az élet győzelme a holt unalom és a eszűrke hétköznapiaság posványosa fölött, Csehov "menyasszonya" élénk és ragyogó ezimbóluma minden lázadónak és élőnek, ami nem

marad meg a szürke provinciális élet elavult korlátai között. Nagya és barátai, mindnyájan, akik elhatározták, hogy megváltoztatják életüket, új kultúrát hordoznak magukban, a nagyszülői ház új alapelveit, ahová beviszik magukkal az új reményeket, azt a kívánságot, hogy más módon rendezzék be ezt a házat, és azt a módot is, hogy hogyan kell ezt csinálni. Az elbeszélés pozitív végkicsengése kiemeli azt a belső fordulatot, amely az író életszemlélet-változásában következett be. Nincs többé bánat és elutasítás, az egész művet az élethez szóló felhívás hatja át."

"Nagyon elcsépett ez a tartalom. Ilyen jellegű elbeszélés nagyon sok van az orosz irodalomban" - írta Panajev 1960-ban egy hasonló mű alapján.

A forradalmat megelőző időben az adott politikai körülmények között láthatóan Vereszajevszkij volt az első, aki Nagya elmenetelét a forradalom vállalásaként értelmezte. Az íróval szembeni elégedetlenségének adott hangot Nagya elmenetelének írói megoldása miatt: "A fiatal lányok nem így mennek a forradalomba. És az ilyen hölgyek, mint az Ön Nagyjája, nem mennek a forradalomba." A.P. Csehovnak erre a megjegyzésre adott válaszából nem következik feltétlenül, hogy az író egyetértett volna az elbeszélés ilyen értelmezésével. Vereszajevszkijnek ez a véleménye még az első kéziratos változatra vonatkozott. "Oda különböző utak vezetnek," - válaszolta a megjegyzésre Csehov.

Amint ez a dátumokon látható, Csehov sokáig dolgozott a művén. Katajev írja az elbeszéléssel kapcsolatban: "A menyasszony első, kéziratos változata egy kielányról szól, aki váratlan és bátor tettet hajtott végre, és arról, hogy ez a tett mennyiben változtatott az otthon maradtak életén. Sokkal nagyobb hangsúlyt kapott Nagya ezakítása a vőlegényével, nagymamájával, édesanyjával, sokkal részletesebb, mint a végleges változatban; nagyobb hangsúlyt kapott maga a változás, amit Nagya tette váltott ki. Szó sem volt még ígértes jövőről."

Csehov életművével kapcsolatban nagyon fontos megjegyezni, hogy az író nem érdekelte a politika. Ez a tény derül ki Gorkijjal folytatott levelezéséből is, ahol számtalan elmarasztalást kap Gorkijtől azért, mert nem vállalt szerepet a politikai életben. Már aforizma számba megy Csehov egyik válasza: "A jó írónak csupán arra kell a politika, hogy megvédje magát tőle." Ezek ismeretében kijelenthetjük-e, hogy Csehov szociális, politikai, forradalmi témájú elbeszélést írt, holott korábban ilyet soha nem találunk művei között. Szerintem nem. Ilyen gyökeres változásról, mely gondolkodásában következett volna be, nem beszélhetünk akkor, amikor ő másképpen fogalmazta meg nézeteit, Csehov művészetének központi kategóriája a személyiség kategóriája. Sok érett elbeszéléseben ábrázolja az író hőseit a kor kievárosainak tipikus környezetében, légkörében, olyan kiélezett helyzetben, amely-

ben a hősök választani kényeszerülnek. Ezért mélyen szimbolikus értelmű már a mű címe is, a menyasszony szó, hiszen ezzel a szóval egy olyan átmeneti állapotot nevezünk meg, mely a lányban a szerelem elhatározásáá éretteágét mutatja, amely szintén egy választás eredménye. Ez az állapot azonban csak ideiglenes lehet, hiszen vagy házassággá, vagy a vőlegénnyel történt szakitás után az eredeti helyzet visszaállításává kell változnia. Miként bizonyítja ezt az író Nagya tettével?

Az elbeszélésben szereplő személyek három nemzedékhez tartoznak. E három nemzedék életén keresztül mutatja be az író azokat az ellentmondásokat, amelyek a patriarchális és az individuális, az érzelmek és az értelem, az egyes ember és a közösség szembenállásából fakadnak. A három nemzedék bemutatásával az individualizáltság különböző fokozatai jelennek meg előttünk. Az első nemzedéket a nagymama, Marfa Mihajlovna és Andrej atya, a székesegyház püspöke alkotja. A második nemzedék képviselői Nyina Ivanovna, Nagya anyja és a vőlegény, Andrej Andrejics. Szása és Nagya a harmadik nemzedék tagjai.

Az első nemzedékre jellemző az individuális cselekvőképesség teljes hiánya, a környezettel szembeni önállótlan-ság és az érzelmi műveletlenség. Anyagi gondok nélkül, a lehetőségeik szerint elérhető magas életszinvonalon élnek. Cselekedeteik a mindennapokban nélkülözhetetlen tevékenységi formák-ra korlátozódnak, melyeket az évezázadok alatt meggyökere-szett hagyományok szigorúan meghatároznak. Külsejük mintha

belső világukat is jellemezné: "A nagymama igen csúnya, kövér, vastag szemöldökű, bajuszkás öregasszony, jó hangosan beszélt, már a beszédmodorából is észrevehető volt, hogy ő a házban a főzemény." A nagymama pénzével anyagi függésben tartja az egész családot. Értéke csupán a pénznek van a nemzedék tagjainak a szemében. A nagymama lelki egyensúlyát, harmóniáját anyagi függetlensége határozza meg. Betegesen fél a biztonság elvesztésétől. Jótékonykodása sem belső indíttatású, nem a környezete iránti felelősségérzetből fakad, csupán lelkiismerete megnyugtatóására szolgál. Ismeretei a mindennapi tevékenységhez szükségesekre korlátozódnak csupán. Más életmódot el sem tudna magának képzelni, és amikor mégis alapvető változás áll be a meggyökeresedetthez képest, összeroppan.

Andrej atya is hasonló típust képvisel. Külsőjéről bölcsnek, vidám arcú hívő öregembernek látezik. A vallásban mindenre talál magyarázatot, és tökéletesen elégedett ezekkel a magyarázatokkal, önállóan gondolkodni már nem képes. Ismeretei a Biblia közhellyé vált fogalmainak ismételtetésében merülnek ki. Semmilyen kétely nem merül fel benne az isteni ítélet igazságosságát illetően. Értéknek a jó ételt, italt, karosszéket tekint. Problémamentes világában egyéni kezdeményezésről szó sem lehet.

Az anya, Nyina Ivanovna életmódja eltér a nagymama és Andrej atya életmódjától. Rá jellemző a környezettel szembeni

elégségtelenség, de hiányzik az elezántóság az igény érvényesítéséről, melodramatikus pózok mimikájával, a művészetekhez való viszonyulásával leplezi el önmaga előtt is az életmódjában lévő ellentmondásokat. Brillánsaiból csupán csillogásuk az övé, min-
garasért a nagymamához kell fordulnia. Előadásokon vesz részt, franciául beszél, és az érdeklő csupán, hogy milyenek tartják őt a városban. Intelligensnek hiszi magát, de elveinek feladását leplezi le az, hogy keresztülnéz az életmódját lehetővé tevő ellentmondásokon. A szolgák életkörülményei nem zavarják széppéztését: "... a négy szolga ott a puszta földön, ágyak nincsenek, derékalj helyett rongyok, bűz, poloskák, avábbogarak." Ugyanez, mint ötven évvel ezelőtt, semmi változás. Szerencsétlen helyzetéből, melyet maga előtt is fél belemerni, az esztétizálásban váli megtalálni a kiutat. Viselkedése önélelő és hamis. Alakjában a eznob viselkedést mint a problémák megoldására irányuló egyik lehetséges pótcselekvést mutatja be Csuhov. Az olvasás csupán praktikus ismeretek szerzésének eszköze, hogy ezáltal elismerést vívhaszon ki magának. Az érdekes, vonzó eszony szerepét játssza és tette-
leg is benne. Ő is ehhez a közeghez van láncolva, és tetteit ugyanúgy a hagyományok határozzák meg, mint a nagymamát. Nem eszgül eszembe a hagyományokkal, a nagymama zarnoki magatartásával, holott ezek jelentik boldogtalanságának forrásait. Az Anna Karenina-i tökéleteség megehabadító erejében hisz, és példaképének tartja. A művészethez való viszonyából kide-

ről, hogy tehetségtelen eznob, akárcsak Andrej. Gyönyörködni akar a műalkotásban, de nem veszi észre a természet szépségét. Minden tette bizonyíték arra, hogy nem tudja vállalni ezerméltoságait.

Andrej Andrejics alakjában Csuhov a semmivel nem foglalkozó, semmit nem értő felüli értelmiségit rajzolja meg, aki elvégezte az egyetemet, de állást soha nem vállalt, tétlenül éli napjait, és megelégedik azzal, hogy különös hallgatása miatt érdekesnek tartják, a végzettsége miatt még némi tisztelettel is néznek rá a kieváros lakói. Alakja kísértetiesen hasonlít "A honi fészeken" c. elbeszélése Nyasceapov doktorához, aki szintén az individuális cselekvőképességgel nem rendelkező értelmiségit formálja meg, akit a képesség hiányán lehúzott magához a provinciális életforma, ahelyett, hogy hatott volna pozitívan erre a szürke, évezázadok óta változatlan környezetre.

Andrej Andrejics néha hegedül, ezen kívül semmivel sem foglalkozik. Csuhov leírása szerint szokatlanul hosszú ideig hegedül, a szereplők megrajzolásában - Nagya alakján kívül - mindegyikhez tartozik jellemző mozdulat, cselekedet, kifejezés, melyet a legkülönbözőbb helyzetekben használnak. Nagya anyjához hozzátartozik briliánsainak csillogása, kísértet szeme, saját filozófiájának ismételtetése, fejtegetése, akár megérti valaki, akár nem. A nagymama állandóan morog Szászra, a vőlegény hegedül és hallgat, Andrej atyától elmaradhatatlan min-

dig ravasz és mosolygós arc kifejezése. Szűséhez pedig vészjósló köhécselése, véleményének ismételtgetése tartozik.

Andrej Andrejics teljességgel elégedett azzal, hogy a városban érdekes embernek tartják. Az anyához hasonlóan ő sem jutott el a valódi művészet megértéséig. Állandó hallgatása nem mély gondolatokat takar, csupán ürességét palástolandó. Problémáit ő is pótcselekvéssel akarja megoldani, s ez torz megoldást eredményez. Nagya ráébred véglegénye mérhetetlen butaságára. Nagya iránt érzett szerelmét is a hagyományok határozzák meg. Szerelmi vallomásnak ezánt megezőlalásai könyv-izűek, teatrálisak: "Drágaságom, édesem, gyönyörűm! - mormolta -. Olyan boldog vagyok! Mámorosam tesz a boldogság!" Nagyának úgy rémlett, hogy ezt már régen, nagyon régen olvasta vagy hallotta valahol, valami óceka, szakadt regényben. Andrej Andrejics alakja mesterkéltnak tűnik, amikor apja rendkívűliségét hangoztatja. Véleményalkotását nem csak a tisztelet motiválja, hanem a valódi emberi értékek ismeretének hiánya, és az egyéni értékrend hiánya is.

Szűs alakja másnak, idegennek hat ebben a környezetben. Különbözősége már fizikai adottságai miatt is szembeötlő. A háziak jóltápláltsáágával szemben Szűs leírhatatlanul sovány alakja - tűdűbajoc - az egészséges emberek sajnálatát vivja ki. Valóban mindenki különncnek tartja, nem is veszik felnőtt ezamba. Szűs jól is érzi magát ebben a nyugodt, változatlan környezetben mindaddig, amig fizikailag némiképp összeszedve

magát visze nem nyeri régi énjét. Ettől kezdve terhesnek, bűnösnek érzi ezt a tétlen életet. Évről évre észreveszi és megfogalmazza a vidéki életben tapasztalt ellentmondásokat, de ezavai nem találhatnak gondolkodó főkre. A családhoz tartozó különönek könyvelik el.

Amint Nagya gondolkodása érettebbé válik, már nem naiv kijelentéseknek tekinti csupán Szása szemrehányásait. Lassan előtte is világossá válik, hogy mennyire kicsinyes és lealacsonyító ez az életmód, milyen buta a vőlegénye, milyen szerencsétlen és ezánelomra méltó az édesanyja: "Nem bírom ... - szólalt meg Nagya. - Hogy tudtam én itt élni ... nem értem, fel nem foghatom! Megvetem a vőlegényem, megvetem magamat, megvetem ezt az egész tétlen, értelmetlen életet." Szása sugallja a megoldást Nagynak: "Ha az életmódját megváltoztatja, minden megváltozik. Legfontosabb az életmódot megváltoztatni, semmi mára nincs szűkeég."

De Szása, miközben vállalja az individualitása kinyilvánításából adódó konfliktusokat, nem tudja individuális lázadását személyes életformává alakítani. A városka lakóinak bírált életmódján él, barátja feleségét ugyanszokkal az elvekkkel próbálja rábírní élete megváltoztatására, mint valamikor Nagyt. Halála elveinek kudarcát szimbolizálja. Az életmód megváltoztatása számára megoldhatatlan probléma marad. Az elbeszélésben megjelenésének az a szerepe, hogy Nagynak segítsen

életmódja megváltoztatásában. Rá kell döbbsentenie Nagyat a provinciális életforma értelmetlenségére, be kell vele láttatnia ennek az életmódnak az életképtelenségét, fel kell nyitnia a szemét, hogy immár helyesen ítélje meg eddigi életmódját, családtagjai magatartását és az ebből a helyzetből egyedül kivetendő utat.

Szása ideológiája, a lázadó narodnyik embertelen ideológiája: "Csakie a felvilágosult és hívő emberek az érdekesek, csakie azokra van szűkség ... A fődolog az, hogy a mai értelemben vett tömeg - ez a rákfene - akkor már nem lesz, mert minden ember hinni fog, mindegyik tudja, hogy miért él, és egy sem fog támaszt keresni a tömegben."

"A menyasszony"-ról szóló irodalomban elegendő megvilágítást kap Szása szerepe a Nagya sorsát meghatározó folyamatban. Sokkal kevesebb magyarázatot kap az az elkecseregés, amit Nagya az elbeszélés végén Szása iránt érez. Szása iránt érzett csatlódásáról nem volt szó sem az első sem a második variációban. Ott Nagya csupán szánalmat érez egy beteg, haldokló ember iránt. Csak a munka utolsó szakaszán kerültek bele ezek a megjegyzések Szása életmódjának provincializmusáról, álesztetizmusáról, szavainak, elveinek idejétmúltságáról.

Nagya Szásától való elidegenedésének motivumában nem adta újabb értelmezését a szereplők alakjának, csupán megerősítette a kezdettől jelenlévő vonásokat. Nagya ez idő alatt lé-

lekben felnőtt, és felismerve ennek a provinciális, tétlen életformának a hiányosságait, elutazott Pétervárra tanulni.

Szácsa elmaradt mögötte az önmegvalósításban. Szácsa ezavai adták az indíttatást arra, hogy nyitott szemmel járva felismerje az életben előforduló ellentmondásokat. Kiváltotta Nagyból a változtatások azükegességének igényét. De míg Szácsa megmaradt az individuális lázadó szerepében, Nagya megvalósította ezt a változást, személyes ellentmondásait vállalva önmagát vállalta, ezzel leküzdve /rézben/ a környezet személytelen hatalmát. Elutazásával bizonyította, hogy egyéni lépésre, döntésre képes, önmagát meri vállalni. Az eltelt időközben megmutatta, hogy helyesen cselekedett, amikor el tudott szakadni környezetétől, megőrizve magában mindazt, ami itt számára kedves és fontos volt. Azok az érzések, amik egy évvel később hazatértekor kerítik hatalmába, igazolták választása helyességét: "Nagya felment az emeletre, körülnézett, látta régi ágyát, az ablakokat, az egyezérü fehér függönyöket, az ablakokból pedig a régi, napugaras, vidám, madárdaltól hangos kertet. Kezét végighúzta az asztalon, leült, elgondolkodott. Azután jóízűen megebédelt, majd teát ivott pompás zafros tejszinnel, de valahogy mintha már hiányzott volna valami, úgy érezte, hogy a szobák sivarak, a mennyezet alacsony. Este lefeküdt, betakarózott, de valahogy olyan nevetségesnek érezte, hogy ebben a meleg, túlságosan puha ágyban fekezik."

Nagya hazaérkezésekor nyomát sem találjuk annak a bizonytalanságnak, amit a hasonló helyzetben lévő Vera viselkedésében érzünk. Nagya már kívülről szemléli valamikori életmódját, környezetét. D. Maxwell egyik érdekes cikkében, így ír erről: "Nagya és a természet ugyanazon alkotás különböző nézőpontjai, melyek az idő múlásával fokozatosan változnak. Minden egyéb statikus marad, amelyhez viszonyítható Nagya fejlődése. A természet szakadatlan megújulása elhúzza azt a meggyőződést, hogy Nagya képes felülemelkedni bármilyen kudarcon, és folytatni a megkezdett utat,

"A menyasszony"-nak szentelt irodalomban két kérdést tesznek fel az irodalmárok: hová indult és hová érkezett Nagya? Vajon a ezültkől, a nyomasztó provinciálizmusból való menekülés ez, amely végül egy jobb élethez vezet, vagy ez a viselkedés csupán eszesélyek megnyilvánulása, melyek kapcsán a mindig újabb és újabb eszesélyek kielégítésére irányuló törekvés minden más lényegiről eltereli a figyelmet, a valódi problémák elhomályosítására hivatott.

G.P. Berdnyikov megjegyzi, hogy a végleges esővegváltozatban az események másféle értelmezését figyelhetjük meg az előző változatokéhoz viszonyítva. Az az útmutatás, amelynek köszönhetően Nagya Pétervárra indult, elveszti eredeti jelentését, magasebb tartalommal telítődik meg, egy szintre helyeződik az új életre vonatkozó elképzelésekkel, a szabad életre, egy teljesebb jövőre vonatkozó elképzelésekkel. Éppen ezért

szerintem sem fontos, hová utazott el Nagya, és meddig, hová jutott. Éppen ezekre a kérdésekre válaszol a szerző azokkal a cselekmény menetében bekövetkezett változásokkal, melyeket a végső változatban találunk meg, összehasonlítva a kéziratossal. Valójában tehát azó sincs arról, hogy Nagya valamiféle szociális forradalomba indult volna; ha már minden áron a forradalom terminológiát akarjuk használni, akkor a személyiség forradalmáról beszélhetünk, de csakis erről.

+ + +

"A menyasszony" és "A honi fészekben" c. elbeszélések hasonló motívumai:

1. Menyasszony: Választásuk következtében mindkét hősnő menyasszony: Vera a múlt provincializmusáé, Nagya a jövőé - de nem a szociális forradalom igénylésével. Tetteik mindkét esetben alá is támasztják ezt: Vera individuális cselekvőképességgel rendelkezve érkezik, határozatlansága és a környezet rá gyakorolt hatása miatt el is veszti ezt a képességét. Nyacsapovval kötött házassága az immár ehhez az életformához való végleges kötődés szimbóluma, döntése értékvesztést eredményez. Nagya fokozatosan szerzi meg a környezettel szembeni önállóságot, Szása indíttatására fokozatosan sajátítja el az individuális cselekvőképességet, mely az elutazását követő

hazaérkezésekor ezilárdul véglegessé.

2. A természet változásainak szimbolikája: "A honi fészekben" c. elbeszélésben a cselekmény nyáron kezdődik, ez a boldogság érzetét, az élet teljességének érzetét, a lélek gazdagságát tárja fel gondolatainkban, és télen fejeződik be, boldogtalanságot sugallva. A természet Vera egyéniségének leépülését, környezetéhez való hasonulásnak folyamatát hangsúlyozza. "A menyasszony" c. mű cselekménye tavasszal kezdődik a természet újjászülöttségének csodálatos pillanataiban, és nyáron ér véget, egy év múlva, szimbolizálva azt a nehézségektől nem mentes viszonylag hosszú időszakot, mely végül a választás helyességében meggyőződött Nagy ígérete, vidám, virágzó fiatal életére rimel.
3. A három egymáshoz kísértetiesen hasonlító nemzedék, amint az individualizáltság különböző fokozatait tekintjük viszonyítási alapnak. A hasonló életkörülmények, amelyekből indulva Nagy eljutott a lehetséges legmagasabbra, míg Vera ugyanennek a fejlődési folyamatnak az ellenkezőjét járta végig.
4. A belső lelki gyötrődés, melynek etációját mindkét hősön végigjárja, csupán az ellenkező irányban. Mindketten kétértelműek eleinte választásuk helyességében.

5. A eztyepp: "A honi fészekben" gazdag, tágas, szabadságot sugalló eztyeppje a boldogság, a remélt boldogság szinonimája, a nyugodt, sejtelmesen nyugodt "zöld ezörnyeteg" pedig a közeledő választási kényezér és a választható egyetlen lehetőség ezimbóluma.

6. Az első nemzedékek parazitaként történő ábrázolása a patriarchális életforma idejétmúltságát hangsúlyozza, és az, hogy időse figurákat ruház fel a tulajdonságokkal Csehov, annak a reményét is jelenti, hogy halálukkal ez az életmód is lehetőséget kap a megváltoztatására.

E motivumok is kiemelik Csehov mesteri ábrázolásmódját, amint bemutatja az önmegismerés folyamatát, az ember önmagára találásának lehetőségét a környezet embertelen hatalma ellenére is.